

TOPOARE CU GAURĂ DE ÎNMĂNUȘARE TRANSVERSALĂ DIN EPOCA TIMPURIE A BRONZULUI DIN COLECȚIA MUZEULUI DIN DĂLGOPOL

TANYA HRISTOVA*

Rezumat: Sunt prezentate două topoare de metal cu gaură de înmănușare transversală din colecția muzeului din Dălgopol, regiunea Varna, Bulgaria de Nord-Est, descoperite întâmplător în zona localităților Sava și Provadia. Sunt discutate caracteristicile tipologice ale celor două piese, analogiile găsite la nord și sud de Dunăre, dar și în Grecia, posibila lor încadrare cronologică. Conform autoarei, topoarele se datează în Bronz timpuriu III bulgăresc (a doua jumătate a mileniului al III-lea a.Chr.).

Cuvinte cheie: topoare cu gaură de înmănușare transversală, epoca timpurie a bronzului, epoca mijlocie a bronzului, Bulgaria de Nord-Est, cupru/bronz, tipologie.

Subiectul prezentului articol îl constituie două topoare cu gaură de înmănușare transversală, care fac parte din colecția Muzeului din Dălgopol. Ambele topoare sunt descoperiri întâmplătoare.

Primul topor (inv. AP 0393) provine din zona satului Sava, comuna Dălgopol, regiunea Varna (fig. 1/1). Toporul a fost deja menționat în monografia lui E.N. Chernyh¹, dar și în catalogul „Dreven bronz” al muzeului din Dălgopol². Lama, cu muchii paralele, se lățește ușor spre tăiș și se arcuiește la îmbinarea cu manșonul, cu care formează un unghi de 70-75°. Manșonul este prelungit în partea de jos, iar partea de sus este poziționată mai jos față de muchia superioară a lamei. Secțiunea orizontală a tubului de înmănușare este rotundă. Secțiunea lamei este elipsoidală și puțin îngroșată în partea de jos. Lungimea maximă a toporului este de 14 cm; lungimea maximă a tubului este de 5,9 cm; grosimea maximă în centrul lamei este de 1,9 cm, iar diametrul găurii de înmănușare este de 2,6 cm.

Din punct de vedere tipologic, toporul a fost atribuit de E.N. Chernyh tipului T-16, grupa a patra cu manșon prelungit³. Paralelele cele mai apropiate în Bulgaria le găsim la toporul de la Kazanlâk⁴. Topoare asemănătoare sunt larg răspândite la

---

* Institutul Național de Arheologie și Muzeu al Academiei Bulgare de Științe, Sofia; e-mail: tnaidenova@abv.bg. Traducerea textului: Stefan Alexandrov.

¹ Chernyh 1978, 150, 142, fig. 24/8.

² Lazarov 2001, 24, 126, fig. 8.

³ Chernyh 1978, 150.

⁴ Chernyh 1978, 141, fig. 23/9.

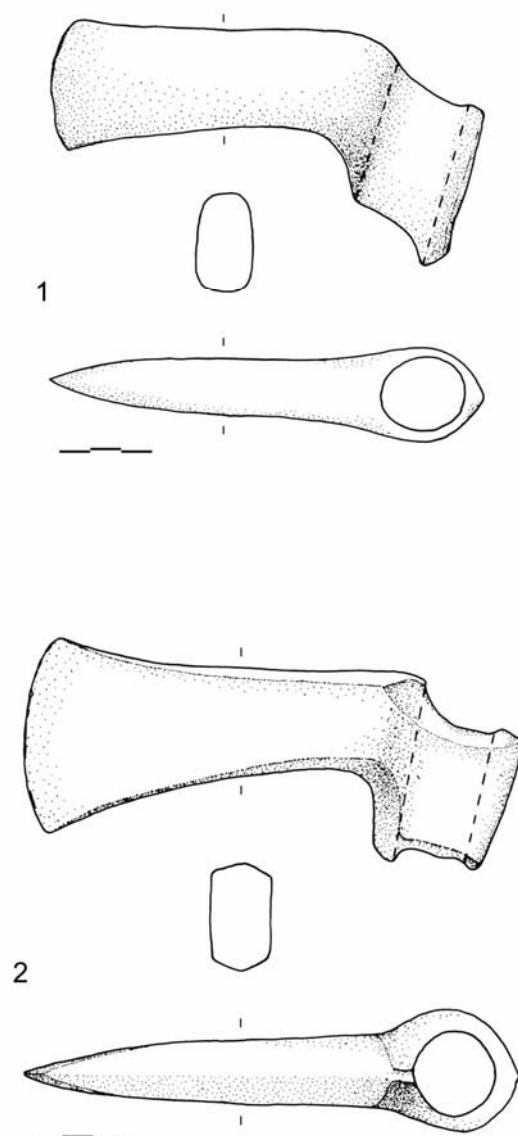

Fig. 1. 1 – Toporul descoperit în satul Sava; 2 – toporul de la Provadia.

nord de Dunăre, fiind atribuite tipului Pătulele. Și la topoarele acestui tip se poate observa atât unghiul ascuțit format de îmbinarea lamei cu manșonul, cât și prelungirea părții de jos a manșonului. Partea de sus a tubului de înmănușare este poziționată mai jos față de muchia superioară a lamei. Majoritatea topoarelor de

acest tip au secțiunea lamei hexagonală, dar sunt și exemplare cu secțiune ovală⁵. Ținând cont de formă, cele mai bune analogii sunt exemplarele descoperite în „zona Sibiului”⁶, Mircea Vodă⁷ și Niculițel⁸, care au însă secțiunea lamei diferită față de exemplarul nostru. Piese asemănătoare se găsesc și printre topoarele atribuite tipului Pădureni, și am în vedere mai ales topoarele din depozitul de la Sinaia⁹, între care se află unele exemplare a căror lamă este ovală în secțiune. Trebuie menționat că la topoarele de acest tip nu se observă arcuirea lamei la îmbinarea cu manșonul și nici poziționarea mai joasă a tubului față de muchia superioară a lamei. La aceste topoare se observă însă o lățire mai accentuată a lamei spre tăiș.

Toporul descoperit în zona satului Sava a fost datat de Chernyh în epoca mijlocie a bronzului¹⁰. În această perioadă sunt datate toate topoarele grupei 4, turnate în tipare bivalve, turnarea metalului făcându-se prin partea de jos a tubului. Pe baza tipologiei topoarelor din grupa 4 s-a avansat ipoteza existenței a două faze în cadrul metalurgiei epocii mijlocii a bronzului, sugerându-se că topoarele cu manșon prelungit ar fi mai târzii față de cele fără prelungire. Firește, topoarele tipului T-16, inclusiv cel de la Sava, sunt datate de Chernyh în faza a doua a epocii mijlocii a bronzului. Trebuie menționat, însă, că topoare de acest tip se întâlnesc și în epoca târzie a bronzului, și mă refer aici la depozitul Vârbița II și la tiparele de turnat topoare cu gaură de înmănușare transversală de la Pobit Kamak¹¹.

În monografia sa dedicată topoarelor epocii bronzului de la nord de Dunăre, Alexandru Vulpe a remarcat că topoarele de tip Pătulele, împreună cu cele de tip Izvoarele, aparțin aceluiași orizont cronologic. Tipul Pătulele este privit ca o dezvoltare a tipului Veselinovo și este datat în prima jumătate a epocii bronzului clasic românesc (perioada dezvoltării culturilor Wietenberg, Verbicioara și Tei)¹². Câțiva ani mai târziu, același autor arată că este posibilă o datare mai timpurie a tipului Pătulele, în a doua jumătate a mileniului al III-lea a. Chr., mai precis la nivelul etapei Monteoru Ic4¹³. Ca o dovadă pentru o datare mai timpurie este privit toporul de la Theba, ale cărui asemănări cu tipul Pătulele sunt cunoscute. Toporul de la Theba este unul din puținele exemplare pentru care deținem informații privind contextul descoperirii, pe baza căruia a și fost datat la sfârșitul Helladicului timpuriu II și începutul Helladicului timpuriu III¹⁴. Topoarele de la Archontiko, Mandalo, Toumba Plajiarou și Toumba Mesimeriou (foarte apropiate ca formă de

⁵ Vulpe 1970, 37-39, pl. 7.

⁶ Vulpe 1970, pl. 7/100.

⁷ Vulpe 1970, pl. 7/106.

⁸ Ailincăi 2003-2005, 273, fig. 1.

⁹ Vulpe 1970, pl. 11/160, 163, 175.

¹⁰ Chernyh 1978, 163, 169.

¹¹ Chernyh 1978, 166 urm.

¹² Vulpe 1970, 39.

¹³ Vulpe 1989-1990, 111; Vulpe 2001, 422.

¹⁴ Maran 1989, 129-132.

toporul de la Theba) sunt analizate în contextul prezentării depozitului de la Petralona. Despre toporul de la Mandalo s-a menționat că provine dintr-o „fază evoluată” a Bronzului timpuriu grecesc¹⁵. Au mai fost discutate asemănările dintre toporul de la Archontiko și cel de la Tell Junacite. Acesta din urmă este descoperit în orizontul VI de acolo¹⁶, care se datează în a doua jumătate a mileniului al III-lea a. Chr. Toate topoarele din Grecia, precum și cel de la Junacite, sunt atribuite de Vulpe tipului Pătulele, în mod general, iar cronologic, pe baza descoperirii de la Theba¹⁷, perioadei de final a Helladicului timpuriu II sau Helladicului timpuriu III.

Având în vedere paralelele amintite mai sus, consider ca probabilă datarea toporului de la Sava în a doua jumătate a mileniului al III-lea a. Chr. sau în Bronz timpuriu III, conform periodizării epocii bronzului acceptată la sud de Dunăre. Spre o datare similară ne conduc și câteva caracteristici arhaice ale toporului, precum secțiunea elipsoidală a lamei și ușoara prelungire a manșonului. Având în vedere faptul că majoritatea topoarelor nu au un context clar de descoperire, consider că pentru datarea lor ne putem raporta la exemplarele de la Theba și Junacite, găsite în contexte mult mai bune. Toporul de la Theba, chiar dacă este îndepărtat geografic față de arealul răspândirii tipului în discuție, provine dintr-un depozit cu o poziție stratigrafică foarte clară. Despre toporul de la Junacite s-a menționat că a fost găsit în orizontul VI, carou H/9¹⁸. Stratul orizontului VI de acolo este deranjat de o groapă din orizontul V¹⁹, dar este evident că toporul nu a fost descoperit în groapă. Analizând ideea prelungirii vieții acestui tip și în epoca târzie a bronzului, putem remarca faptul că forma topoarelor de pe tiparele de la Pobit Kamak este asemănătoare cu cea a topoarelor tipului Balșa, așa cum se poate observa la tiparele deja publicate²⁰.

Al doilea topor (fig. 1/2) este menționat în catalogul „Dreven bronz” al muzeului din Dălgopol²¹. Despre topor s-a afirmat că este o descoperire întâmplătoare, fiind găsit în zona așezării preistorice situată în punctul „deasupra stației de benzină”, lângă Provadia. Lama acestei piese se lățește mult spre tăiș. Manșonul este bine articulat, prelungit în partea de jos, unde se observă și o mai mare prelungire a părții frontale a manșonului. Partea de sus a manșonului este poziționată mai jos față de muchia superioară a lamei și este arcuită în zona găurii de înmănușare. Secțiunea lamei este hexagonală. Lungimea maximă a toporului este de 16,1 cm; lungimea maximă a tubului este de 6,0 cm; grosimea maximă în centrul lamei este de 2,0 cm; diametrul găurii de înmănușare este 2,2 cm.

În Bulgaria, toporul de la Provadia își găsește cele mai bune paralele în topoarele de la Vetren, regiunea Kyustendil și Lozen, regiunea Haskovo. Primul

¹⁵ Maran 2001, 279.

¹⁶ Katincharov, Matsanova 1993, 159, fig. 18/7.

¹⁷ Maran 2001, 279.

¹⁸ Katincharov, Matsanova 1993, 159.

¹⁹ Katincharov et al. 1995, 28.

²⁰ Vulpe 1970, pl. 14, 15/232-233.

²¹ Lazarov 2001, 24, 126, fig. 7.

topor este atribuit de E.N. Chernyh tipului T-14, iar cel al doilea – tipului T-16²². Exemplarul găsit la Vetren este mai apropiat de toporul de la Provadia în ceea ce privește forma, dar și secțiunea lamei, aceasta din urmă fiind hexagonală. Diferențe se observă la tub, la cele două topoare amintite lipsind prelungirea manșonului în partea de jos frontală, manșonul fiind prelungit numai pe partea de jos, în spate.

La nord de Dunăre, forme asemănătoare găsim printre exemplarele reunite în tipul Izvoarele. Cel mai apropiat de toporul discutat este toporul de la Vădastra – cu aceeași secțiune hexagonală a lamei și o lățire accentuată spre tăiș. La toporul de la Vădastra, manșonul este mai prelung și partea lui de sus este poziționată la același nivel cu muchia superioară a lamei²³. Formă similară are și un topor găsit la Pianu de Jos – „Liska”²⁴, dar în cazul acestuia din urmă partea de jos a tubului este arcuită, iar partea de sus a manșonului este poziționată la același nivel cu muchia superioară a lamei. Foarte asemănător cu toporul de la Provadia este și cel descoperit la Poliochni (în faza „rosso”), cele două având manșoanele aproape identice. Diferențe mici se observă la lamă, cel de la Poliochni având tăișul mult mai accentuat²⁵. Asemănări găsim și cu topoarele din depozitul de la Petralona, putându-se, totuși, observa diferențe în aspectul părții de sus a lamei sau în aspectul manșonului, care este mai expresiv la topoarele din urmă²⁶.

Poziția cronologică a toporului găsit la Provadia este determinată de paralelele mai sus amintite. Datarea tipului T-16 (Chernyh) a fost deja discutată. Pentru definirea tipului T-14, Chernyh a accentuat importanța toporului de la Poliochni²⁷. Despre piesele tipului în discuție, dar și despre cele grupate în tipurile T-10 și T-12, s-a menționat că sunt realizate în tipare bivalve, turnarea metalului făcându-se prin partea de jos a lamei. Pe baza acestor observații, tipul este datat în prima fază a epocii mijlocii a bronzului²⁸. La nord de Dunăre tipul Izvoarele a fost datat la sfârșitul Bronzului timpuriu și în prima fază a Bronzului mijlociu²⁹. Mai târziu, pentru topoarele tipurilor Pătulele și Izvoarele s-a propus o datare în a doua jumătate a mileniului al III-lea a. Chr. sau Monteoru Ic4³⁰. Pentru datarea tipului, foarte importante sunt toporul de la Poliochni și depozitul de la Petralona. Perioada „rosso” la Poliochni, căreia îi aparține toporul, este datată în Helladicul timpuriu IIb, fiind sincronizată cu Troia II, Beycesultan XIII și Lerna IIIC³¹. Analiza depozitului de la Petralona a condus către o datare în prima jumătate a mileniului al III-lea a. Chr. sau în perioada de dezvoltare a culturii Vučedol³². Având în vedere

²² Chernyh 1978, 141, fig. 23/8, 10.

²³ Vulpe 1970, 32-34, pl. 5/69.

²⁴ Ciugudean, Luca 1997, 50, fig. 1/3.

²⁵ Bernabò-Brea 1964, pl. CLXXIII.

²⁶ Maran 2001, 276, fig. 1/1-2.

²⁷ Chernyh 1978, 150.

²⁸ Chernyh 1978, 166-167.

²⁹ Vulpe 1970, 12, 34.

³⁰ Vulpe 1989-1990, 111.

³¹ Maran 1998, 417-421.

³² Maran 2001, 278, 283.

atât paralelele amintite și poziția lor cronologică, cât și forma toporului de la Provadia, care arată o dezvoltare a producției topoarelor de acest tip, consider posibilă o datare în Bronz timpuriu III bulgăresc. Această etapă corespunde cu faza Sveti Kirilovo în Tracia, orizonturile VIII-I la Junacite sau cu perioada de după sfârșitul culturii Coțofeni în Bulgaria de Nord-Vest. În cadrul cronologic amintit se înscrie și toporul găsit la Sava.

EARLY BRONZE AGE SHAFT-HOLE AXES FROM THE FUND OF THE DĂLGOPOL MUSEUM OF HISTORY

ABSTRACT

The first axe (fig. 1/1) is an accidental find from the area of Sava village, municipality Dălgopol, Varna District. On the base of the adduced parallels and their chronological analysis the axe near the village of Sava can be dated to the second half of the third millennium BC or Early Bronze Age III. Some archaic features in its shape, as the oval cross-section of the blade and not so expressed prolongation in the bottom back side of the shaft-hole, suggest to this date.

The second axe (fig. 1/2) is also an accidental find. It has been found in the area of the prehistoric settlement above the petrol station in Provadiya, Varna District. No other information about the circumstances of its discovery is available. The shape of the axe, with its well-expressed hexagonal cross-section of the blade and the shaping of the shaft-hole, shows a development and improvement in the production of such specimens. Having in mind the adduced parallels and their chronological position the axe from Provadia can be date in Early Bronze Age III.

That chronological position of the two axes corresponds to the well studied stage St. Kirilovo in Thrace, VIII-I building levels of a tell Yunatsite as well as to the time after the spread of the Coțofeni Culture in Northwest Bulgaria.

Key words: shaft-hole axes, Early and Middle Bronze Age, Northeastern Bulgaria, copper/bronze, typology.

BIBLIOGRAFIE

Ailincăi 2003-2005	Ailincăi, S.C., <i>Un topor din bronz descoperit la Niculițel (jud. Tulcea)</i> , SCIVA 54-56, 271-277.
Bernabò-Brea 1964	Bernabò-Brea, L., <i>Poliochni. Città preistorica nell'isola di Lemnos</i> , Monografie della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente, I, 2, Roma.
Chernyh 1978	Chernyh, E.N., <i>Gornoe delo i metallurgija v drevnejšej Bolgarii</i> , Sofia.
Ciugudean, Luca 1997	Ciugudean, H., Luca, S.A., <i>Noi descoperiri de obiecte din cupru și bronz în județele Alba și Sibiu</i> , Apulum 34, 49-54.
Katincharov, Matsanova 1993	Katincharov, R., Matsanova, V., <i>Razkopki na selishnata mogila pri s. Yunatsite, Pazardzhisko</i> , în <i>Praistoričeski nahodki i izledvaniya: sbornik v pamet na Prof. Georgi I. Georgiev</i> , Sofia, 155-173.
Katincharov et al. 1995	Katincharov, R., Merpert, N., Titov, V., Matsanova, V., Avilova, L., <i>Selichna mogila pri s. Yunatsite (Pazardzhisko)</i> , I, Sofia.

- Lazarov 2001 Lazarov, L., *Istoriceski musej – Dălgopol. Dreven bronz (katalog)*, Varna.
- Maran 1989 Maran, J., *Die Schaftlochaxt aus dem Depotfund von Theben (Mittelgriechenland) und ihre Stellung im Rahmen der bronzezeitlichen Äxte Südosteuropas*, ArchKorr, 19, 2, 129-136.
- Maran 1998 Maran, J., *Kulturwandel auf dem griechischen Festland und den Kykladen im späten 3. Jahrtausend v. Chr. Studien zu den kulturellen Verhältnissen in Südosteuropa und dem zentralen sowie östlichen Mittelmeerraum in der späten Kupfer- und frühen Bronzezeit*, UPA, 53, Bonn.
- Maran 2001 Maran, J., *Der Depotfund von Petralona (Nordgriechenland) und der Symbolgehalt von Waffen in der ersten Hälfte des 3. Jahrtausends v. Chr. zwischen Karpatenbecken und Ägäis*, in R. M. Boehmer, J. Maran (Hrsg.), *Lux Orientis. Archäologie zwischen Asien und Europa*, Festschrift für Harald Hauptmann zum 65. Geburtstag, Internationale Archäologie: Studia Honoraria 12, Rahden/Westf., 275-284.
- Vulpe 1970 Vulpe, A., *Äxte und Beile in Rumänien*, I, PBF, IX, 2, München.
- Vulpe 1989-1990 Vulpe, A., *Neue Beiträge zur Chronologie und kulturellen Gliederung der Frühbronzezeit im unteren Donaugebiet*, Starinar, 40-41, 105-111.
- Vulpe 2001 Vulpe, A., *Considerations upon the Beginning and the Evolution of the Early Bronze Age in Romania*. in R. M. Boehmer, J. Maran (Hrsg.), *Lux Orientis. Archäologie zwischen Asien und Europa*, Festschrift für Harald Hauptmann zum 65. Geburtstag, Internationale Archäologie: Studia Honoraria 12, Rahden/Westf., 419-426.

LIST OF FIGURES

Fig. 1. 1 – The shaft-hole axe from Sava village; 2 – the shaft-hole axe from Provadiya.

ABREVIERI

- AARMSI – Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București
ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj
Acta MP – Acta Musei Porolisensis, Zalău
AEM – Archäologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich-Ungarn, Viena
AISC – Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
AJAH – American Journal of Ancient History, Cambridge, Mass
ANRW – *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, Berlin-New York
AnzeigerSBWien (SAWW) – Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien, Viena
Apulum – Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArchKorr – Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArhMed – Arheologia Medievală, Reșița
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iași-București
ArheologijaSofia – Arheologija. Organ na Arheologičeskija Institut i Muzej, Sofia
BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
BCCȘ – Buletinul Cercurilor Științifice Studentești, Alba Iulia
BMI – Buletinul Monumentelor Istorice, București
BSNR – Buletinul Societății Numismatice Române, București
CAB – Cercetări Arheologice în București, București
CAMNI – Cercetări Arheologice, Muzeul de Istorie al R. S. România/Muzeul Național de Istorie a României, București
CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
CCDJ – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
Dacia – Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București
Dacia N. S. – Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Nouvelle Série, București
EphemNap – Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
Glotta – Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache, Göttingen
GodišnikSeverna – Godišnik na Muzeite ot Severna Bălgarija, Veliko Tărnovo
HSCPh – Harvard Studies in Classical Philology, Harvard
IzvestijaBAD – Izvestija na Bălgarskoto Arheologičesko Družestvo, Sofia
IzvestijaSeverozapadna – Izvestija na muzeite v Severozapadna Bălgarija, Sofia
IzvestijaSofia – Izvestija na Arheologičeskija Institut, Sofia
IzvestijaVarna – Izvestija na Narodnija Muzej (Izvestija na Varnenskoto Arheologičesko Družestvo), Varna
MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București
MatIstMuzBuc – Materiale de Istorie și Muzeografie, București
MittDAI, RömAbt – Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung
PBF – Prähistorische Bronzefunde, München-Stuttgart
RadVM - Rad Vojvodjanskih Muzeja, Novi Sad
RazPr – Razkopki i Proučvanija, Sofia
REA – Revue des Études Anciennes, Bordeaux
RÉSEE – Revue des Études Sud-Est Européennes, București
SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
StCl – Studii Clasice, București
UPA – Universitätsforschungen zur Prähistorische Archäologie, Bonn
SCIVA, tomul 63, nr. 1-2, București, 2012, p. 195-196

Paideuma

Author: Universität Frankfurt am Main. Frobenius-Institut.; Deutsche Gesellschaft für Kulturmorphologie.; Frobenius-Gesellschaft.

Publisher: Frankfurt am Main : Forschungsinstitut für Kulturmorphologie an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, Leipzig : Otto Harrassowitz Bamberg : Bamberger Verlagshaus Meisenbach & Co. Leipzig : Otto Harrassowitz Wiesbaden : Franz Steiner Verlag Stuttgart : W. Kohlhammer 1938-

AnzeigerSBWien (SAWW) – Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien, Viena

AJAH – American Journal of Ancient History, Cambridge, Mass

HSCPh – Harvard Studies in Classical Philology, Harvard